

ρυντικές για αυτήν την εκδοχή του μέλλοντος των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Είναι δε ενθαρρυντικές γιατί αναγνωρίζουν κοινά σημεία αναφοράς σε μια στρατηγική και σε μια προοπτική που είναι η επιδίωξη να σταθεροποιηθεί ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Τουρκίας, η εξέλιξή της σε «μια χώρα σαν τις άλλες» που ξεκίνησε από τον πρώτο σχεδόν βίαιο εκσυγχρονισμό του Ατατούρκ και περνά από στάδια ταλάντευσης και ιστορικού δισταγμού εδώ και πολλά χρόνια. Σε αυτήν την προοπτική εγγράφεται η εξομάλυνση των σχέσεων, η συμμόρφωση με το θεσμικό και πολιτικό κεκτημένο της μεταπολεμικής Ευρώπης, η σύγκλιση σε μεγάλες γεωπολιτικές και αναπτυξιακές επιλογές που ασφαλώς δεν είναι ούτε αυτονόητες ούτε εύκολες. Καλούμεθα λοιπόν όλοι, και εμείς και οι λοιποί εταίροι, να δράσουμε σε ένα ιδιαίτερα εύθραστο σύνολο σχέσεων, και έχουν όλοι επίγνωση αυτής της εκτίμησης, άλλο αν σε αυτήν τη μεριά της Ένωσης δεν τα πολυπροσέχουμε κάτι τέτοια. «Προτιμάμε» για την ώρα να αναδεικνύουμε τις δυσκολίες του εγχειρήματος παρά να αξιοποιούμε τις δυνατότητες που ανοίγονται στην νέα κατάσταση. Η ανατροπή αυτών των προτεραιοτήτων επείγει, και όχι μόνο σε σχέση με τις ευρωτουρκικές προοπτικές· η υφή των προβλημάτων που δεν έχουμε λύσει αφορά την συνολική αντίληψή μας για την θέση της χώρας στην Ευρώπη και στον κόσμο.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ Ο ΤΟΥΡΚΟΣ ΣΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΕΛΛΗΝΑ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΧΘΕΣ του Κώστα Μ. Σταματόπουλου

ΠΟΛΛΟΙ έχουν την τάση να θεωρούν πως σε πολλά θέματα ανέκαθεν ίσχυε αυτό που σήμερα ισχύει. Συχνά μάλιστα περιλαμβάνουν στην άποψή τους αυτή, θεωρώντας ως σταθερές, τις σχέσεις μεταξύ των λαών, φιλικές, εχθρικές ή αδιάφορες. «Με τον Σέρβο ήμασταν πάντοτε φίλοι» ή «με τον Τούρκο ήμασταν και θα είμαστε πάντοτε εχθροί» αποφαινόμεθα, χωρίς να διατη-

ρούμε ίχνος αμφιβολίας. Στο παρόν σχόλιο θα επιχειρήσω επί τροχάδην να παρουσιάσω τις μικρότερες ή μεγαλύτερες μεταλλάξεις που εχρωμάτισαν και επηρέασαν τον τρόπο που ο Έλληνας, ο μέσος πάντοτε Έλληνας, έβλεπε τον Τούρκο και την Τουρκία, με χρονική αφηρησία τα μέσα του τρίτου τετάρτου του 19ου αιώνα, όταν δηλαδή το ελληνικό κράτος αποτελούσε προ πολλού πραγματικότητα, κι όταν οι γενεές που είχαν γνωρίσει είτε την προεπαναστατική πραγματικότητα είτε τις αγριότητες της περιόδου του εθνεγερτικού αγώνα, είχαν ήδη εγκαταλείψει, ή εγκατέλειπαν την ζωή. Θα καταλήξω στο σήμερα, υποδεικνύοντας ορισμένες σκέψεις για το πώς η νυν ισχύουσα εικόνα θα μπορούσε εκ νέου να μεταβληθεί. Να μεταβληθεί επί τα βελτίω. Ας πούμε αμέσως πως από τα τέλη της δεκαετίας του 1860 κι έως τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ο μέσος Έλληνας θεωρούσε ως κύριον εχθρό του ελληνισμού τον Σλάβο γενικότερα, ειδικότερα δε τον Βούλγαρο, από τον οποίον εκινδύνευσαν να χαθούν είτε προ είτε μετά την απελευθέρωσή τους εδάφη ελληνικά, ο πληθυσμός των οποίων κατ' επανάληψιν δοκιμάσθηκε σκληρά από τον βόρειο ομόθρησκο γείτονα, γνωρίζοντας κατοχή, λεηλασίες και σφαγές. Οι σχέσεις του Έλληνα με τον Τούρκο, εκείνη την εποχή, υπήρξαν διαφορετικές, αν μη τι άλλο περισσότερο πολύπλοκες κι από μόνο το γεγονός ότι η Τουρκία, ως μέγας πλέον ασθενής, είχε από μακρού χάσει την επιθετικότητά της, συναίσθημα που τώρα πια υποκινούσε τις «Μεγάλες Ιδέες» των βαλκανικών λαών. Ο Τούρκος ήταν βέβαια ο αλλόθρησκος κατακτητής. Η κατοχή του όμως, προϊόντος του 19ου αιώνα, αφ' ενός μεν εμφανέτο στα μάτια των Βαλκανίων χριστιανών εγγύς του τέλους της, και αφ' ετέρου δεν ήταν πλέον δυσβάστακτη, καθ' ότι από τα 1830 με 1840 και εξής η Οθωμανική Αυτοκρατορία, εκτιμώντας πως έτσι μόνον θα επεβίωνε, είχε εισέλθει στον δρόμο του εκσυγχρονισμού και των μεταρρυθμίσεων, ήτοι του εκδυτικισμού, ο οποίος μέσα από την κατάργηση της ισχύος του μουσουλμανικού νόμου ως θεμελιακής καταστατικής κρατικής αρχής, μοιραίως οδηγούσε στην σταδιακή εξίσωση όλων των υπηκόων

του σουλτάνου μεταξύ τους, ανεξαρτήτως θρησκείας και εθνικής ή φυλετικής καταγωγής. Έτεινε δηλαδή προς την πραγμάτωση ενός καθεστώτος πλήρους ισοπολιτείας, το οποίο όμως, παρά τα πολλά και θετικά βήματα που έγιναν, παρέμενε εις ό,τι αφορά τα μη μουσουλμανικά μιλλέτια – για λόγους δε για τους οποίους η Υψηλή Πύλη δεν ευθύνεται αποκλειστικώς – άπιαστο όνειρο. Η οθωμανική εξουσία εν τούτοις επέτρεπε άνετα στους Έλληνες βιοπαλαιστές, τόσο στους γηγενείς όσο και σε εκείνους που μαζικώς συνέρρεαν στην επικράτεια του σουλτάνου από το ελλαδικό βασίλειο, να αποκατασταθούν και να ευμερήσουν. Οι δε περισσότεροι Έλληνες, παρά την Μεγάλη Ιδέα που ήταν ένα είδος πάγκοινης πίστεως χωρίς άμεση εφαρμογή, ηρκούντο προς το παρόν σε αυτό. Και διότι η επιθυμία της οικονομικής αποκαταστάσεως προηγείται πάσης άλλης σε έναν λαό υλικώς στερημένο, φύσει δε εμπορικό και πολυμήχανο, και διότι είχαν από αιώνων μάθει να ζουν, υπό την σκέπη της εκκλησίας του γένους των, οργανωμένοι σε κοινότητες, ως εν διασπορά, στους κόλπους ενός ευρύτερου, σχετικώς δε ανεξιθρήσκου κράτους, του οποίου ο κυρίαρχος χαρακτήρας ήταν μουσουλμανικός. Τούτο δε για την ρωμηοσύνη εσήμαινε πως α) η συμμετοχή της στην οθωμανική κρατική διοίκηση θα παρέμενε επί μακρόν ακόμη περιθωριακή, και β) πως η ανώτατη τάξη, εκείνη των στρατιωτικών και των αξιωματούχων θα ήταν, πλην εξαιρέσεων οφειλομένων στην ευμετάβλητη σουλτανική εύνοια, στα χέρια των μουσουλμάνων. Όπως και να είχαν στην λεπτομέρειά τους τα πράγματα, το γεγονός ήταν πως οι Έλληνες από την δεκαετία 1830 με 1840 κι έως την εδραίωση του καθεστώτος των Νεοτούρκων (1910), έζησαν εν αρμονία με τους Τούρκους, εξαιρέσει του βραχυτάτου επεισοδίου του πολέμου του 1897, του χρονίου, περιορισμένου ωστόσο γεωγραφικώς, κρητικού ζητήματος, και στιγμιαίων, σημειωτικών σχεδόν, εξεγέρσεων στην ορεινή κυρίως Θεσσαλία και Μακεδονία, κάθε φορά που το Ανατολικό Ζήτημα απασχολούσε τις Μεγάλες Δυνάμεις. Στην επί τρεις και πλέον γενεές εξομάλυνση των ελ-

ληνοτουρκικών σχέσεων – περίοδος που μερικώς συμπίπτει με την έξαρση του πανσλαβικού κινδύνου, που έθιγε εξίσου τους Έλληνες και τους Οθωμανούς, θα προσέθετα χωρίς υπερβολή και την Μ. Βρετανία – συνέβαλε σημαντικά τόσο η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στην Ανατολή, ήτοι η, επί οικονομικούς κυρίως ανταλλάγμασι, διατήρηση της οθωμανικής εδαφικής ακεραιότητας, όσο και η επίγνωση παρ' ημίν της ελλαδικής ανεπαρκείας για οποιοδήποτε σοβαρό μεγαλοϊδεατικό πολεμικό εγχείρημα. Πάνω όμως από όλα, εις ό,τι αφορά την αγαθή ανάμνηση που είχε ο απλός κάτοικος της Αυτοκρατορίας περί το 1910, για την μακρά αυτή – στα πλαίσια της ανθρώπινης ζωής και μνήμης – περίοδο φιλικής συμβιώσεως, πολύ περισσότερο εμέτησαν οι υφιστάμενες καλές προσωπικές σχέσεις μεταξύ συντοπιτών κάθε θρησκείας, η καθημερινή δηλαδή άμεση επαφή και τριβή με τον αλλόθρησκο γείτονα, συνάδελφο, συνεταίρο και φίλο, που εν τέλει συνέπτυξαν έναν βαθύ και στέρεο σύνδεσμο, δοκιμασμένο και επιβεβαιωμένο τόσες και τόσες φορές από την ζωή, ώστε σε πάμπολλες περιπτώσεις να αποδειχθεί ισχυρότερος του κλονισμού που επήλθε από την διάδοση των εθνικιστικών ιδεολογιών, τα άνωθεν καλλιπεργούμενα μίση, τον πόλεμο και τέλος, την προσφυγιά. Η ανωτέρω εξαιρετικώς σύνθετη εικόνα που είχε ο μέσος Έλληνας για τον Τούρκο, όπου τα αρνητικά στοιχεία συνεπλέκοντο με τόσα θετικά, κι όπου τα πρώτα έτειναν να ξεθωριάσουν όσο η χρονική απόσταση εξιδανίκευε την χαμένη, αλησμόνητη πατρίδα και οι πρόσφυγες εγεύοντο την ποιότητα της ελλαδικής υποδοχής και συγκατοικήσεως (αντίδραση που ήταν απόλυτα κατανοητή εκ μέρους ενός πληθυσμού φτωχού και σκληρά δοκιμασμένου, μάλιστα δε στην πλειονότητά του ανέκαθεν αντίθετο στην ιδέα της μικρασιατικής υπερποντίου εκστρατείας, μοιραία συνέπεια της οποίας ήταν η καταστροφή), επέζησε επομένως του ξερριζωμού και των δεινών της προσφυγιάς κι ενίσχυσε σημαντικά την προσπάθεια της ελληνοτουρκικής προσεγγίσεως του 1930. Από ελληνικής συνεπώς πλευράς η ελληνοτουρκική

φιλία είχε πολλές πιθανότητες να στεριώσει. Ας ειπωθεί ωστόσο πως αν στο επίπεδο της λαϊκής βάσεως παρόμοια θέση ήταν απολύτως κατανοητή, σ' εκείνο αντιθέτως του επισήμου ελληνικού κράτους που εθυσίασε τόσα και τόσα κεκτημένα στην «Λωζάννη» δικαιώματα και μονόπλευρα υπεχώρησε σε πάμπολλες τουρκικές αξιώσεις ίνα μη δυσαρεστήσει την γείτονα, η στάση αυτή επρόδιδε αντί ρεαλισμού αφέλεια και επιπολαιότητα κι εν τέλει άγνοια παντελή της βαθύτερης φύσεως της νεώτερης Τουρκίας και των παγίων επιδιώξεων των πολιτικών ηγετικών της κύκλων. Έκτοτε, εις ό,τι αφορά την ελληνική ματιά στα τουρκικά πράγματα η μεταβολή υπήρξε ριζική. Είμαι της γνώμης ότι η ανατροπή αυτή συνετελέσθη κυρίως στο διάστημα της εικοσαετίας 1955-1975, είναι δε σήμερα τόσο βαθειά ριζωμένη κι επαληθεύει τόσο κατ' εξακολούθησιν από τα γεγονότα ώστε είναι εξαιρετικώς δύσκολο να αντιστραφεί. Μαζί της επέφερε την διάσπαση της περιοχής, την απώλεια μιας διαστάσεως βασικής της προϋπαρχούσης βυζαντινο-οθωμανικής ενότητας, της βεβαιότητος πως μαζί με την Τουρκία, ήτοι με την Μικρασία έως την Τραπεζούντα, την Καισάρεια, την Νίγη και το Ικόνιο, αποτελούμε αυτό που ανέκαθεν, παρά τις έντονες αποχρώσεις αποτελούσαμε, έναν δηλαδή ενιαίο, αδιαίρετο, τολμώ να πω, χώρο. Πιστεύω μάλιστα πως το βαθύτερο επίπεδο της ελληνοτουρκικής σχέσεως, επίπεδο άσχετο προς συναισθηματισμούς, ιδεολογίες και σκοπιμότητες εκεί επάνω εδράζεται: στην πεποίθηση ακριβώς περί του ενιαίου τού χώρου, στην δικαιωματικώς κοινή – ως έναν βαθμό – μετοχή στην τύχη του. Σε μία μετοχή σύμφωνη με τον τρόπο εκάστου από τους δύο λαούς. Διότι αν ο τόπος είναι ως ένα σημείο κοινός, ο τρόπος από ένα σημείο και πέρα κι αυτός διαφέρει. Κι ο τρόπος του Ρωμηού με τον τρόπο του Τούρκου, θαρρώ πως μέχρι πρόσφατα αλληλοσυμπληρώνονταν, συνυφαίνοντας ένα σύνολο άρτιο και δυναμικό, ευεργετικό για αμφοτέρους τους συνοίκους λαούς. Τούτη την βεβαιότητα που γι' αυτούς ήταν βίωμα βαθύρριζο κι εδραιωμένη πίστη και όχι ιδεολόγημα, έφεραν μαζί τους από την αντιπέ-

ρα ακτή του Αιγαίου οι πρόσφυγες της Μικρασίας. Ίσως δε – δεν το γνωρίζω – να την πήγαν εκεί οι άλλοι πρόσφυγες που έφυγαν από εδώ. Απετέλει μέγα μέρος της πίστεως και της αλήθειας των προσφύγων και βέβαια νίκη μεγάλη, συνειδητή ή ασυνειδητή, της ανθρωπιάς. Φυσικό λοιπόν ήταν η κοινωνία που είχε στους κόλπους της το μεγαλύτερο ποσοστό προσφυγικού πληθυσμού, που έπνιγε μέσα της τον μεγαλύτερο καϋμό του «αλλού» και του «άλλου», να δεξιωθεί και ν' αγκαλιάσει με περισσότερη λαχτάρα, με περισσότερη θερμότητα, την οποιαδήποτε σκέψη περί ελληνοτουρκικής φιλίας. Έτσι δεν ήταν παράδοξο το πώς αυθορμήτως πολλαπλασιάσθηκαν απ' άκρου εις άκρον της Ελλάδος οι σύνδεσμοι ελληνο-τουρκικής φιλίας στα χρόνια 1948-1954, φαινόμενο που δεν έχει το αντίστοιχό του στην Τουρκία της εποχής, όπου την τότε προσέγγιση με την Ελλάδα προωθούσε σχεδόν μονομερώς το κράτος· η δε κοινωνία παρακολουθούσε αν όχι με σκεπτικισμό και επιφύλαξη, οπωσδήποτε όμως χωρίς ενεργό συμμετοχή, χωρίς ενθουσιασμό. Αυτά συνέβαιναν μόλις χθες. Τώρα η τότε κατάσταση έχει σε τέτοιο βαθμό ανατραπεί, ώστε ο μεν Έλληνας να γίνεται κατά κανόνα δεκτός στην Τουρκία ως γείτονας συχνά δε και ως αδελφός (στάση που τελευταίως, εξαιτίας της ανόδου του ισλαμισμού, τείνει ν' αλλάξει), αλλ' όχι ο Τούρκος στην Ελλάδα. Τώρα πλέον όχι μόνον ο πρώην ενιαίος χώρος έχει διαρραγεί, αλλ' η απέναντι χώρα γίνεται αντιληπτή ως απροκαλύπτως εχθρική, ως απειλή. Ο εχθρός του Έλληνα σήμερα, ο μόνος υπολογίσιμος εχθρός, είναι ο Τούρκος. Ο Έλληνας που φυσικώς τω τρόπω έφευγε, στην δεκαετία του πενήντα, σε μεγάλους αριθμούς, ιδιαίτερα από την βόρειο Ελλάδα, να πάει να σπουδάσει στην Κωνσταντινούπολη τώρα ούτε που θα εσκέπτετο παρομοία επιλογή. Το Λονδίνο, το Παρίσι, το Μόναχο, ακόμη και αυτή η Νέα Υόρκη είναι για τον μέσο Έλληνα πιο κοντινές απ' ότι η Σμύρνη και η Κωνσταντινούπολη. Η Πόλη και η Σμύρνη είναι πια γι' αυτόν «Τουρκιά» και με την «άξεστη Τουρκιά» και τους «Τουρκαλάδες» της σχέση δεν μπορεί να υπάρξει.

Για να φθάσουν τα πράγματα εδώ, συνέβησαν πολλά. Ένα ασφαλώς από αυτά υπήρξε η αναχώρηση από την ζωή της γενεάς των προσφύγων, των παιδιών της κοινής γης, εκείνων δηλαδή που ε γνώριζαν. Και η συνακόλουθη, μοιραία σχεδόν, εγκατάλειψη της παρουσιάσεως της γείτονος, στα χέρια εκείνων που δεν γνωρίζουν, είτε για αδαείς πολιτικούς πρόκειται είτε για δημοσιογράφους, που μονοπωλούν την «ενημέρωση» αποτεινόμενοι σε μία μάζα που επειδή δεν γνωρίζει ούτε να τους κρίνει, ούτε να τους ελέγξει μπορεί. Και που επί πλέον αισθάνεται απειλούμενη, αισθάνεται ανασφαλής.

Το δεύτερο επομένως και αναμφιβόλως ισχυρότερο στοιχείο που συνέβαλε στην μεταβολή της εικόνας του Τούρκου στον μέσο Έλληνα αφορά στην στάση της Τουρκίας στο Κυπριακό, από την αρχή ως την ύστατη, μέχρι στιγμής, φάση του, καθώς και στα γεγονότα που οδήγησαν στην πλήρη σχεδόν εκθεμελίωση του εναπομείναντος μετά τα 1922/1923 ελληνισμού της Τουρκίας. Οι βιαιότητες της νύκτας των Σεπτεμβριανών, το ανεπίτρεπτο καθεστώς ομηρείας της αθώας, νομοταγούς και ανυπεράσπιστης πολιτικής ρωμηοσύνης, το ξεκλήρισμα και η εκδίωξη των Ιμβρίων και των Τενεδίων από τα νησιά τους, οι μαζικές απελάσεις του 1964, οι συνεχείς απειλές και ταπεινώσεις εις βάρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, υπήρξαν προσβολές ανεξίτηλες. Πόσο μάλλον που το άγριο αυτό ξέσπασμα της εχθρότητας ακολούθησε απότομα την ολιγόχρονη περίοδο των καλύτερων ελληνοτουρκικών σχέσεων στον εικοστό αιώνα, περίοδο δηλαδή που είχε κάμει τον ελληνικό τουλάχιστον λαό να πιστεύει πως η ποθητή αρμονική συμπίεση με την Τουρκία ήταν εφικτή. Η απογοήτευση, η διάψευση των ελπίδων μετά τις τόσες προσδοκίες, υπήρξε απόλυτη: το τουρκικό κράτος, κράτος φύσει στρατιωτικό, δεν επιθυμεί την ειρήνη και η πολιτική του είναι αταλάντευτα εχθρική έναντι του ελληνισμού, όταν δε η ηγεσία του εμφανίζεται τείνουσα κλάδον ελαίας απλώς «μπλοφάρι». Ο αντικειμενικότερος παρατηρητής δεν μπορεί να κακίσει τον Έλληνα γι' αυτήν του την εντύπωση. Καθ' ότι, εξαιρέσει των απειρισκώτων προκλήσεων του

κυπριακού παράγοντος στα 1963 (μοιραίων για την εξέλιξη του Κυπριακού) και του ελλαδικού, επίσης φέρνουν τις δύο χώρες στα πρόθυρα της ένοπλης αναμετρήσεως, (η αποκλειστική ευθύνη βαρύνει την Τουρκία), η οποία εφευρίσκει όλο και νέες διαφορές και εγείρει όλο και νέες απαιτήσεις, στοχεύουσα, αφού ποικιλοτρόπως αφάνισε την ρωμηοσύνη στο εσωτερικό της επικρατείας της και αφού κατέλαβε και de facto κατέχει την μισή Κύπρο, στην εις βάρος της Ελλάδος μεταβολή του ισχύοντος συνοριακού καθεστώτος. Με άλλα λόγια η Τουρκία ξανάγινε επιθετική, κάτι που η Ελλάς από τα 1922 είχε παύσει να είναι. Έτσι λοιπόν, δύο περίπου γενεές Ελλήνων μεγάλωσαν με την κλιμακούμενη βεβαιότητα της τουρκικής εχθρότητας, της τουρκικής απειλής. Τα σχολικά εγχειρίδια, καθώς και οι προχειρολόγοι κατά κανόνα πολιτικοί και οι δημοσιογράφοι, όλοι τους αυτόκλητοι ιστορικοί, ανέλαβαν εκ παραλλήλου αυτή η πεποίθηση όχι μόνον να εδραιωθεί αλλά και να επεκταθεί αδιακρίτως και στο παρελθόν, να αρθεί δηλαδή σε γενικό αξίωμα, σε άρθρον πίστεως. Το αυτό βέβαια έγινε και από την άλλη πλευρά των συνόρων. Πέραν της δοθείσης εχθρότητας και του αισθήματος απειλής που προκαλεί στους Έλληνες η Τουρκία, ένα τρίτο ισχυρότατο στοιχείο που συνέβαλε στην δημιουργία μιας αρνητικότητας εικόνας, είναι η επίγνωση, που σταδιακάς παγιώθηκε στην διάρκεια της μεταπολιτευτικής εικοσαετίας, πως ο αντίπαλος είναι καθ' όλα σχεδόν ισχυρότερος και πως ως ισχυρότερος τυγχάνει της υποστηρίξεως των ισχυρών της γης. Τούτο, σε τελική ανάλυση σημαίνει πως τυχούσα πολεμική μαζί του σύγκρουση, τελικώς και παρά τα σοβαρότατα πλήγματα που θα επέφερε στην Τουρκία αμυνομένη η Ελλάς, θα απέβαινε εις βάρος της τελευταίας, ήτοι σε ταπείνωση και σε απώλεια, προσωρινή ή διαρκέστερη, περαιτέρω εθνικών εδαφών.

Το ότι η Τουρκία είναι επικίνδυνη κι ότι αποτελεί για την Ελλάδα μία μόνιμη μείζονα και συνεχώς κλιμακούμενη απειλή, είναι θέση που κατά την γνώμη μου ανταποκρίνεται πλήρως στην πραγματικότητα. Σ' αυτήν, η εις βάρος της Ελλάδος συντριπτική και συ-

νεχώς όλο και περισσότερο αποκλίνουσα ανισότητα πολλών ποσοτικών μεγεθών, η θεαματική ταυτόχρονα βελτίωση πολλών ποσοτικών έστω κι αν από αυτό δεν ωφελείται παρά τμήμα μόνον μικρό της τουρκικής κοινωνίας, καθώς και η εκτίναξη της Τουρκίας σε περιφερειακή δύναμη εν συνδυασμώ προς την ασυλία που απολαμβάνει διεθνώς και που της επιτρέπει να διαπραττει ατιμωρητί πλείστα ανομήματα, είναι παράγοντες στον συσχετισμό δυνάμεων διόλου αμελητέοι. Το απαρέγκλιτο των επιδιώξεων και η, πλην εξαιρέσεων, ευστοχία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, προδίνουν κράτος άλλης σοβαρότητας από το σύγχρονο ελληνικό, το οποίο ο Έλληνας πολίτης εκ πείρας πικράς, αλλ' όχι χωρίς ο ίδιος να φέρει μερίδιον ευθύνης, ούτε υπολήπτεται ούτε εμπιστεύεται ακόμη και για ζητήματα ήσσονος σημασίας. Τούτο δε εν συναρτήσει προς την παντελή απουσία ταγών στο πολιτικό, κοινωνικό και πνευματικό στερέωμα ικανών να εμπνεύσουν αυτοθυσία και ηρωισμό, είναι στοιχείο που δεν συμβάλλει στην απόκτηση αυτοπεποιθήσεως και στην ενίσχυση της αισθήσεως ασφαλείας. Τέλος, επικρατεί η εντύπωση πως η πρωτοφανής για τα ελληνικά δεδομένα υλική ευημερία εντός της οποίας γεννήθηκε και μεγάλωσε η νεά γενεά, ο άκρατος καταναλωτισμός και ο αχαλίνωτος ατομικισμός συναπτόμενοι με το γενικό ψυχικό κενό και την ανυπαρξία οιοδήποτε κοινού συνεκτικού ζωτικού νοήματος, έχουν υποσκάψει την αγωνιστικότητα και έχουν απονίσει την δυνατότητα αντοχής και αντιστάσεως του Έλληνα έναντι οιασδήποτε επίμονης και επίμοχθης δοκιμασίας. Όλα τούτα αποτελούν δυστυχώς επιχειρήματα τα οποία δύσκολα μπορεί ν' αντικρούσει κανείς. Όπως επίσης δύσκολα μπορεί να αρνηθεί τα αδιέξοδα της σημερινής Τουρκίας, η οποία διέρχεται την μεγαλύτερη ίσως κρίση στην σύγχρονη ιστορία της, που είναι ταυτόχρονα, πέραν της οικονομικής, κρίση συνοχής, ταυτότητας και βασικού προσανατολισμού...

Το συμπέρασμα είναι πως οι τελευταίες δεκαετίες έχουν σωρεύσει πολλές από τις προϋποθέσεις πολεμικής σύγκρουσης. Το να θέττομε επομένως ως στόχο την φιλία,

με δεδομένες τις επίσημες αγεφύρωτες, στο ορατό μέλλον, διαφορές που χωρίζουν τα δύο κράτη, αποτελεί άλμα εκτός πραγματικότητας και εισπήδηση ομαδική στην ουτοπία. Ο στόχος μας θα πρέπει να είναι εφικτός καίτοι σεμνός, πιστεύω πως είναι εξαιρετικά δύσκολος. Καθ' ότι επιδιώκει την άμβλυνση και την σταδιακή απάλειψη πεποιθήσεων βαθύτατα ριζωμένων, ώστε να αρχίσει κάπως να υποχωρεί η γενική προκατάληψη, να παραμερίζει κάπως ο διάχυτος φόβος, να γίνεται σιγά σιγά το πραγματικό πρόσωπο του άλλου περισσότερο αντιληπτό. Με άλλα λόγια πρόκειται για μία ειλικρινή προσπάθεια επαναγνωριμίας. Άλλον δε τρόπο προς τούτο δεν βλέπω από την πύκνωση των επαφών εκατέρωθεν, τον πολλαπλασιασμό δηλαδή των αμοιβαίων ευκαιριών συναντήσεως, ανταλλαγής απόψεων και συνεργασίας. Ούτως ώστε να ριχθούν γέφυρες κοινωνίας μεταξύ ιδιωτών κάποιας επιρροής, μεταξύ επιχειρηματιών και οικονομικών παραγόντων, μεταξύ μη κυβερνητικών οργανώσεων επί θεμάτων πολιτισμού ή προστασίας του περιβάλλοντος, μεταξύ ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημίων, τέλος δε μεταξύ φορέων της τοπικής αυτοδιοικήσεως, μεταξύ κοινοτήτων και δήμων των δύο χωρών. Το εγχείρημα για το οποίο απαιτείται επιμονή, διάκριση και πίστη, πρέπει να τολμήσουν οι κοινωνίες των ενσυνειδήτων πολιτών των δύο χωρών. Αποτελεί ένα από τα κύρια καθήκοντά τους, τα κύρια χρέη τους. Εκ μέρους των κυβερνήσεων το μόνον που θα μπορούσε να ευχηθεί κανείς, πέραν της αποφυγής της περαιτέρω επιδεινώσεως των σχέσεων, η οποία αυτομάτως θα ακύρωνε οποιαδήποτε προσπάθεια προσεγγίσεως σε χαμηλότερο επίπεδο, είναι να μην παρεμποδίσουν παρόμοιες πρωτοβουλίες – όπως συχνά συνέβη κατά το παρελθόν –, όπου δε δυνατόν να τις υποστηρίξουν διακριτικά. Και κάτι ακόμη. Πέραν των όντως μειζόνων θεμάτων, τα οποία αμφοτέρωθεν οι πλευρές θεωρούν ελάχιστα ή καθόλου διαπραγματεύσιμα, υπάρχουν άλλα σχετικώς ή πραγματικώς μικρά έως κι ασήμαντα, στα οποία αν, χωρίς ανταλλάγματα, ενέδιδε είτε η μία είτε η άλλη χώρα, ο ψυχολογικός αντίκτυπος στην άλλη πλευρά θα ήταν τεράστιος, και

επομένως το αμοιβαίο όφελος προς την κατεύθυνση της αποκαταστάσεως κλίματος εμπιστοσύνης, σημαντικό. Ένα τέτοιο ζήτημα, το πρώτιστο ασφαλώς, θα ήταν η επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, υπό τους όρους λειτουργίας που επί χρόνια θέτει το Οικουμενικό Πατριαρχείο· ένα δε άλλο, η άρση των τεχνητών εμποδίων για την απαρχή των εργασιών αποκαταστάσεως, δαπάναις ελληνικάς, του Σισμανογλείου Μεγάρου, επίσης στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι ανέξοδα ως χειρονομία και ένδειξη καλών προθέσεων, για ν' αρχίσει να λειώνει ο πάγος. Ο δρόμος δεν είναι εύκολος. Αναστολές και επιφυλάξεις αυτονόητες, απαγορευτικές και παλινδρομήσεις επίσης αυτονόητες, θα σημαδεύουν αναπόφευκτα αυτή την πορεία. Θα τύχουν εμπόδια κάθε λογής. Έχομε όμως άλλη επιλογή από του να την αποτολμήσουμε; Άλλη σε τελικήν ανάλυση, που να μην ισοδυναμεί με ηθική αυτοκατάρνηση, με απώλεια του δικού μας προσώπου;

ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΔΥΣΗ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΔΥΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ του Γεωργίου Σαρηγιάννη*

Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ χώρος είναι στο μεταίχμιο της Ανατολής με την Δύση, αλλά ο πολιτισμός του μετά την εμφάνιση των Ρωμαίων αποτέλεσε το αντίπαρο στον δυτικό τρόπο σκέψης του ρωμαϊκού πολιτισμού. Ήδη από την βαθιά αρχαιότητα ο ελληνικός πολιτισμός είχε ισχυρές ρίζες στην Ανατολή, κυρίως στις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου (Συρία και Παλαιστίνη) και είναι γνωστό για παράδειγμα ότι πλήθος μύθων της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας είναι μεταφορά ή επιβίωση από τους μη Ινδοευρωπαίους Προέλληνες συριακών, μικρασιατικών, παλαιστινιακών και εβραϊκών μύθων. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για πολλές άλλες εκδηλώσεις του πολιτισμού, ακόμη και για φιλοσοφικές απόψεις, γλωσσολογικές επιδράσεις, το αλφάβητο κ.ά.

Θα πρέπει βέβαια, να σημειωθεί ότι ο ελληνικός πολιτισμός με εξαίρεση τον Πυθαγόρα και τον Πλάτωνα δεν είχε ροπές προς θεοκρατικές ή απολυταρχικές αντιλήψεις ή «ασιατικού τρόπου παραγωγής» εποικοδομήματα, όμως οι ανατολικές του ρίζες διαμόρφωσαν έναν ιδιότυπο πολιτισμό. Οι πλατωνικές θεωρήσεις περί κοινωνικών συστημάτων, ήταν βαθύτατα επηρεασμένες από τις απόψεις των αιγυπτιακών και ασσυριακών ιερατείων, τόσο στις επιστημολογικές τους αντιλήψεις, στην κυριαρχία της αριθμοθεωρίας, όσο και στις φιλοσοφικές τους, και ακόμη στο πολιτειακό σύστημα που ο Πλάτων θεωρούσε «ιδανικό». Αντίθετα, οι Ίωνες φιλόσοφοι, διαμόρφωσαν τις πρώτες υλιστικές κατευθύνσεις στην επιστήμη και την φιλοσοφία χωρίς όμως να περιπέσουν σε στεγνά θετικιστικά πλαίσια, όπως οι Λατίνοι μερικούς αιώνες αργότερα.

Η μεγάλη τομή έγινε με την ισχυροποίηση της ρωμαϊκής κυριαρχίας, που αποτέλεσε την βάση για τον σημερινό δυτικό πολιτισμό σ' όλη την Δυτική Ευρώπη και τον Νέο Κόσμο της μετακολομβιανής αμερικανικής ηπείρου.

Η ρωμαϊκή κουλτούρα, έλαβε σχεδόν τα πάντα από τον ελληνικό πολιτισμό, και αυτό αναφέρεται χωρίς καμία διάθεση «εθνικιστικής έξαρσης». Μην ξεχνάμε για παράδειγμα ότι η Αινειάδα του Βιργίλιου, προβλήθηκε σαν την λατινική απάντηση στα ομηρικά Έπη, χωρίς όμως να έχει την ιστορία των ομηρικών επών, της Παλαιάς Διαθήκης, του Έπους του Γίγαμης και άλλων δημιουργημάτων της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου, που δημιουργήθηκαν όχι από έναν δημιουργό – όπως ο Βιργίλιος – αλλά κατά την διάρκεια αιώνων από το σύνολο μιας εθνότητας. Ακόμη και στον εκατέρωθεν έντεχνο λόγο η σύγκριση αποδεικνύει μια αντιγραφή από τους Λατίνους ελληνικών προτύπων, όπως του Αριστοφάνη, του Ευριπίδη κ.ά.

Βέβαια, εκεί όπου οι Λατίνοι δημιούργησαν πρωτότυπο έργο ήταν η νομική επιστήμη, τις αρχές της οποίας εξήγαγαν σε όλον τον ρωμαιοκρατούμενο κόσμο, και οι οποίες πέρασαν αργότερα στο Βυζάντιο, αν και θα πρέπει να σημειωθεί η συνεχής διαμάχη